

LİSELİ ERGENLERİN ANNE-BABA TUTUMLARINI ALGILAMALARI İLE UYUM DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Araş.Gör. Müge Akbağ² Doç.Dr. Nurcler Erturan³

GİRİŞ

Teknolojik, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda bir çok gelişme ve değişikliklerin yaşandığı çağımızda gün geçtikçe üretken, girişimci, yaratıcı, çevresiyle ve kendisiyle uyum içinde ve dengeli bir kişilik yapısına sahip bireylere daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Uyumsuz ve ruh sağlığı yerinde olmayan bireyler kendi kendileri ile çatışmakla kalmayıp, içinde yaşadıkları toplumun refah ve mutluluğuna da ket vurarak toplum için bir sorun kaynağı haline gelmektedirler. Toplumun refah ve mutluluğunun kendisini oluşturan bireylerin sağlıklı, mutlu ve uyumlu olmalarına bağlı olduğu akıldan çıkarılmaması gereken bir husustur. Şu halde amaç; aktif, kendine güvenen, özerk, yaratıcı, ruh sağlığı yerinde, kısaca gerek sosyal gerekse kişisel yönden uyumlu bir nesil yetiştirmekse öncelikle uyumsuzluğa sebep olan etmenlerin bilimsel verilerle ortaya konması gerekmektedir. Bu adımı, ortaya konacak bu olası etmenlere ilişkin olarak alınacak önlemlere yönelik çalışmalar izlemelidir.

Belirli ve tek bir tanımının yapılması oldukça güç olmakla (Geçtan, 1992, s.25) beraber uyum, değişik açılardan ele alınarak tanımlanmaya çalışılmış oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır.

Sözlük anlamıyla uyum, "bir bütünün parçaları arasında var olan uygunluk, ahenk" tir (Alaylıoğlu ve Oğuzkan, 1976, s.321).

Kılıççı, (1992 s.21)'nın getirdiği bir tanıma göre uyum, kişinin kendi ihtiyaçlarıyla çevre beklentilerini ahenkli bir biçimde uzlaştırabilme yeteneğidir.

Bir başka tanıma göre ise U3'um, organizmanın kendi kapasitelerindeki ve çevresindeki değişikliklerle uygun bir biçimde başa çıkabilmesini sağlayan, davranış ve düşünce süreçlerindeki yeniden şekillenmelerdir (Shutherland, 1989, s.10).

Farklı psikolojik yaklaşım ve disiplinlerce değişik şekillerde ifadelendirilen ve bu haliyle görece bir nitelik taşıyan uyum kavramı, genel olarak "bireyin hem kendisi hem de çevresiyle iyi ilişkiler kurabilmesi ve bu ilişkileri sürdürebilme derecesi" şeklinde tanımlanabilmektedir (Özguven, 1992, s.S). Bu tanım, aynı zamanda bu araştırmada ölçüt alınan uyum tanımını ifade etmektedir.

¹ Bu makale, Marmara Üniversitesi nde 1994 yılında yüksek lisans tezi olarak verilen Liseli Ergenlerin Anne-Baba Tutumlarını Algılamaları İle Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi adlı araştırma raporunun bir bölümüne dayanılarak hazırlanmıştır.

² MÜ. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Araştırma Görevlisi

³ Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere uyum iki yönlü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşamı boyunca devamlı bir değişme ve gelişme içerisinde olan bireyin bir yandan kendisinde meydana gelen biyolojik, zihinsel, sosyal ve duygusal değişiklikleri kabul ederek onlara uygun davranış ve tutumlar göstermesi, diğer yandan da çevresindeki diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurması gerekmektedir.

Yaşamı, canlı varlığın sürekli olarak çevresine uyum sağlama çabası şeklinde değerlendiren Geçtan (1992, s.13) uyumun dinamik bir süreç olduğunu vurgular. Süreç kavramına göre uyumun etkinliği, bireyin sürekli değişen yaşam durumlarıyla ve olaylarla nasıl başa çıktığı ile değerlendirilmektedir (Haber ve Runyon, 1984, s. 10). Genel bir görüşe göre, karşılaştığı problemlerin üstesinden gelirken bireyin kullanmış olduğu yöntemler yaşadığı süre boyunca fazla bir değişime uğramamakta, bu durum uyum yöntemleri ve savunma mekanizmalarının çocukluk döneminde biçimlenmiş olmasıyla açıklanmaktadır (Geçtan, 1992, s.13).

Geçtan (1992, ss.12-13) uyum düzeyinin bireyin kişisel özellikleri ve çevresinde karşılaştığı durumlar olmak üzere iki temel etmen tarafından belirlendiğine işaret etmektedir.

Çeşitli araştırmacılar bu iki temel etmen kapsamında yer alan pek çok etmenin bireylerin uyum düzeyleri üzerindeki etkilerini incelemiştir (Hogarty ve Katz, 1971; Kızıltan, 1984; Kurç, 1989; Akay, 1990).

"Anne-babanın çocuk yetiştirme tutumları" da bireylerin ruh sağlığı ve uyumu üzerindeki etkileri incelenen ve bu araştırmanın konusunu oluşturan aile ortamına ilişkin çevresel etmenlerden biridir.

İlk sosyal ilişkilerde anne-baba çocuk arasındaki ilişkinin önemine değinen Koptagel-İlal (1984, s.284) anne-babanın çocuğa karşı aşırı hoşgörülü ya da hiç hoşgörüsüz, aşırı koruyucu ya da ilgisiz davranması, fazla ya da az sevgi göstermesinin yanı sıra, çocuğa karşı tutum ve davranışlarında tutarsız ve kararsız olmasının çocukta kavram ve davranışların olumlu ve ılımlı yönde gelişmesini engelleyeceğini vurgulamakla, bozuk ve tek yönlü kavramlarla gelişen çocuğun daha sonraki geniş toplumsal çevre içerisindeki insanlar arası ilişkilerinde olumlu bir uyum sağlamanın da zor olacağını eklemektedir.

Diğer taraftan; anne-baba çocuk ilişkilerini derinlemesine anlayabilmek için, anne-babanın ne yaptığını ya da ne yapmak istediğini değil, çocuğun durumu nasıl değerlendirdiğini bilmek de ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü çocuğun görüşü anne-babanın zihninde yer alan değerlendirmeden farklı olabilmektedir. Ausubel ve arkadaşları (1954) bu durumu, anne-babanın tutum ve davranışlarının çocuğun kişilik gelişimini, bu tutum ve davranışları algılamasına bağlı olarak etkilediği şeklinde ifade etmişlerdir (Jersild, 1983, ss.242-243). Şu halde, anne-babanın tutum ve davranışları değerlendirilirken çocuğun algıları da dikkate alınmalıdır.

Konu ile ilgili olarak, anne-baba tutumlarının çocuğun algısından yola çıkılarak değerlendirildiği bir araştırma Bilal (1984) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada demokratik ve otoriter olarak algılanan anne-baba tutumlarının lise son sınıfta okumakta olan öğrencilerin uyum düzeylerine etkisi incelenmiş ve

demokratik aile ortamında yetişenlerin uyum düzeylerinin otoriter ortamda yetişenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Yasam içinde başlı başına bir dönem olmasına karşın ergenlik dönemi, gelişim içinde ve hayat boyu devam eden bir süreç olarak ele alınmaktadır. Çocuğun ileride ne tip bir ergen olacağı, ergenlik döneminde karşılaşılan problemlerin türü ve kendi ergenlik çağıının uyumunu nasıl sağlayacağı, ergen oluncaya kadar geçirdiği çocukluk yılları ve o yıllarda alışageldiği uyum sağlama yöntemleriyle yakından ilgilidir (Kozacıoğlu, 1986, ss.11-12). Erik-son'un da belirttiği gibi her gelişim dönemi kendinden sonra gelen döneme zemin hazırlamakta ve daha sonra gelen dönem de önceki dönemlerden etkilenmektedir (Ekşi, 1990, s.69).

Yavuzer (1987, s.139)'e göre, bir yandan çocukluk döneminin etkisinden olan diğer yandan da yetişkinlik dönemini etkileyen ergenlik dönemindeki ergenlerin sorunlarını kolaylıkla çözebilmeleri ve bu dönemi kolaylıkla aşabilmeleri geçmişteki olumlu aile ilişkilerini bağlıdır. Çocukluk döneminde anne ve babasıyla başarılı bir ilişki kurabilen çocuk, zorlu ergenlik döneminde de aynı ilişkileri sürdürerek kişisel sorunlarının üstesinden rahatlıkla gelebilmektedir.

Kaldı ki; ergenlik döneminde ergenin anne ve babasıyla olan ilişkilerinin niteliğinin, anne-babanın küçük yaşlardan itibaren ergene karşı olan tutumlarına bağlı olduğu hususunda diğer uzmanlar da görüş birliği içindedir (Yörükoğlu, 1990, s.144; Koptagel-İlal, 1977, s.102).

Suçlu ergenlerin anne-babalarının erken dönemlerdeki (çocukluk dönemindeki) çocuk yetiştirme tutumlarını inceleyen araştırmalardan elde edilen bulgular, bu anne-babaların çocuklarını yetiştirirken kötü davranışın çocuğa neden-sonuç ilişkisi içinde açıklanmasına dayalı tutarlı disiplin yerine çok gevşek, tutarsız, sert ve fiziksel cezayı içeren disiplin yöntemlerini kullandıklarını göstermiştir (Mussen, Conger ve Kağan, 1974, s.636).

Tüm bunlara ek olarak; Varış (1986, ss.54-55) da hem bağımsızlık çabaları hem de uyum ihtiyacının aynı derecede ortaya çıktığı ergenlik dönemine gelinceye kadar, küçük yaşlardan itibaren çocuğa güvensizlik, başarısızlık ve değer eksikliği aşıl原因 yaklaşımından vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamakta ve çocuklarımızı kesit almak suretiyle değil de, bir süreç içinde yönlendirmenin önemine değinmektedir.

Bütün bu nedenlerden dolayı ergenlerin çocukluk dönemine ilişkin olarak algıladıkları anne-baba tutumları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi bu araştırmanın konusu olmuştur.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, lise öğrenimi görmekte olan ergenlerin çocukluk dönemlerine ilişkin olarak algıladıkları anne-baba tutumları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Önem

Ergenlerin çocukluk dönemine ilişkin olarak algıladıkları anne-baba tutumları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmanın konu ile ilgili sınırlı

sayıdaki araştırmalara destekleyici sonuçlar getireceği düşünülmüştür. Günümüze değin anne-baba tutumlarının çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı ve bazı kişilik özellikleri üzerindeki etkisini irdeleyen çok sayıda araştırma olmasına rağmen, konuya değişik bakış açılarından yaklaşmanın önemli olduğu düşüncesi ile hareket edilmiştir. Diğer taraftan, çocukluk yıllarında kendi anne-babalarıyla sağlıklı iletişim kuramamış, yeterli sevgi görmemiş bireylerin ileride kendi çocuklarına karşı da olumsuz tutum ve davranışlar sergiledikleri (Yavuzer, 1987, s. 138) göz önüne alındığında, anne-babaların tutum ve davranışları ile sadece çocuklarının ruh sağlıklarını ve kişilik gelişimlerini etkilemekle kalmayıp, büyük bir olasılıkla onların ileride nasıl bir anne-baba olacaklarını da belirledikleri söylenebilir. Bu durum, araştırmanın önemine bir başka boyut daha getirmektedir.

Bu açıdan bakıldığında; araştırmadan elde edilecek sonuçlar doğrultusunda anne-babalar çeşitli konferanslar, eğitim seminerleri, kitle iletişim araçları ve günümüzde yaygın olarak uzman kişilerin denetiminde yürütülen "Ana-Baba Okulu" gibi eğitsel nitelikli programlar aracılığıyla, erken dönemlerden itibaren çocuklarına karşı sergiledikleri tutum ve davranışların onların kişilik gelişimlerini ve uyum düzeylerini nasıl etkilediği konusunda bilgilendirilip, daha olumlu tutum ve davranışları benimsemeleri yolunda bilinçlendirilebilirler. Özetle, bu çalışmanın ruh sağlığı yerinde ve uyumlu bir kişilik yapısına sahip bireyler yetiştirmek açısından anne-babaların çocuklarına karşı olan tutum ve davranışlarını yeniden gözden geçirmelerini sağlayacağı umulmaktadır.

Sayıtlar

1. Örneklem evreni temsil etmektedir.

2. Araştırmada kullanılan ölçme araçları ölçtükleri özellikler bakımından geçerli ve güvenilirlerdir.

3. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrenciler, durumlarını içten ve yansız olarak yansıtmışlardır.

4. Bireyin zeka durumu, onun davranışlarını ve uyum düzeyini etkileyen etmenler arasında yer almaktadır (Yörükoğlu, 1990, s.144). Zeka testlerinin uygulanması sonucu elde edilen zeka katsayıları (zeka bölümleri) 90-110 arasında değişen bireyler normal ya da orta zekalı olarak nitelendirilmekte ve bu bireyler lise öğrenimini başarabilmektedirler (Yörükoğlu, 1978, s.82; Baymut, 1985, s.245). Bı noktadan hareketle araştırmaya katılan ve lise öğrenimi görmekte olan öğrencilerin normal zeka düzeyine sahip oldukları kabul edilmiştir.

Sınırlılıklar

1. Araştırmanın örneklemini, 1992-1993 eğitim-öğretim yılında İstanbul İli Kadıköy İlçe-
sindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı genel resmi liselerin ikinci sınıflarında (ders geçme ve kredi sistemine göre dördüncü dönem) okumakta olan öğrenci popülasyonu ile sınırlıdır.
Yabancı dille eğitim veren özel ve resmi liseler, meslek liseleri, imam-hatip liseleri,

azınlık

okulları farklı yapılan gerekçesiyle kapsam dışı bırakılmıştır.

2. Araştırmada örnekleme oluşturan öğrencilerin yaşları 16 olarak sınırlanmıştır.

3. Anne-babanın çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin veriler, Algılanan Anne-Baba Davranışları Envanterindeki dokuz davranış boyutu ve bu boyutları oluşturan davranış örnekleri ile sınırlıdır.

4. Bu araştırma; anne-babanın çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin verilerin, ergenlerin "çocukluk dönemindeki (5-12 yaş arası) anne-baba tutumlarını algılamaları" doğrultusunda belirlenmesiyle sınırlıdır. Anne babaların kendi görüşleri kapsam dışı bırakılmıştır.

5. Araştırmada ergenlerin uyum düzeylerine ilişkin veriler, Hacettepe Kişilik Envanterinin ölçtüğü kişisel, sosyal ve genel uyum puanları ve bu puanların elde edildiği alt ölçeklerdeki özellikler ile sınırlıdır. Uyum kavramı içinde yer alması diğer özellikler bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma ilişkisel tarama modeline uygun tarzda hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra; anne-babaların tutumlarına ilişkin verilerin toplanmasında, ergenlerin çocukluk dönemlerine yönelik algılamaları esas alındığından retrospektif (geriye dönük) bir çalışma niteliğindedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, İstanbul İli Kadıköy İlçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak eğitim öğretim veren bütün genel resmi liselerin ikinci sınıflarında (ders geçme ve kredi sistemine göre dördüncü dönem) okumakta olan 16 yaş grubu ergenleri oluşturmuştur. Adı geçen ilçede 10 genel resmi lise bulunup, bu liselerin ikinci sınıflarındaki 16 yaş grubunu temsil eden öğrenciler arasından, random olarak her bir liseden ortalama iki şubenin alınması suretiyle seçilen toplam 712 kişi ise araştırmanın örneklemini teşkil etmiştir. Örneklemi oluşturan öğrencilerin 359'u kız, 352'si erkek olup bir öğrenci de cinsiyetini belirtmemiştir.

Örneklem oluşturulurken; örnekleme dahil edilen öğrencilerde 16 yaşında olmak, parçalanmış aileden gelmemiş olmak ve anne-babanın her ikisinin de yaşıyor olması gibi nitelikler aranmıştır. Araştırmada yaş grubu olarak 16 yaşın tercih edilmesinin bazı nedenleri vardır. Ergenlik belli dönemler içinde incelendiğinde; uzmanların büyük bir çoğunluğu, 12-15 yaş dolaylarını olumsuz tepki ve davranışların yoğun olduğu bir devre olarak nitelendirirken, 16-21 yaşları arasındaki dönemi olumluluk devresi olarak değerlendirmektedir. Bu devrede ergen bir önceki devreye kıyasla kişilik gelişimi ve ruh sağlığı açısından daha tutarlı ve belirgin davranış örüntüleri geliştirmeye başlamaktadır (Kılıççı, 1992, s.58; Yavuzer, 1987, s.284; Sandström, 1982, s.4) Özellikle 16 yaşta kişilik gelişimi açısından önemli ve olumlu gelişmelerin kaydedildiği bildirilmektedir (Yavuzer, 1987, S.28S).

Diğer taraftan, lise son sınıf öğrencileri üniversiteye hazırlık dönemi içinde olduklarından, bu geçiş döneminin geçici olarak uyum düzeylerini etkileyebileceği gerekçesiyle bu grup araştırma kapsamına alınmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama aşamasında ergenlerin uyum düzeylerini belirlemek amacıyla Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) kullanılmıştır. Envanter, zorunlu seçme yöntemine uygun olarak "evet" ve "hayır" şeklinde cevaplandırılmakta ve bireylerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerini değerlendirmektedir. HKE kişisel uyum için dört, sosyal uyum için dört olmak üzere sekiz alt ölçek içermekte ve 168 maddeden oluşmaktadır. Genel uyum, kişisel ve sosyal uyum puanlarının toplamı ile elde edilmektedir (Özgüven, 1992, ss.13-17).

Anne-babanın çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin veriler ise, Algılanan Anne-Baba Davranışları Envanteri (AAD) ile saptanmıştır. Envanter, ergenin çocukluk dönemine ilişkin (yaklaşık 5-12 yaş) anne-baba davranışlarını nasıl algıladığını belirlemeye yönelik anne için 21, baba için 21 olmak üzere 42 maddeden ve beş cevap seçeneğinden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Bu envanter-, anne-baba davranışlarını şu dokuz boyutta değerlendirmektedir (Yeşilyaprak, 1988, ss.128-129): İlgı ve şefkat gösterme, amaçlarına ulaşmada yardımcı olma, tutarlı disiplin, standartların belirliliği, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, başarı için baskı, ayrıcalıklardan yoksunlaştırma, duygusal cezalandırma.

Bu iki ölçeğe ek olarak, öğrencilerde aranan bazı özelliklerin (yaş, anne-babanın ölü ya da sağ oluşu, beraber yaşayıp yaşamadıkları) tespit edilmesi amacıyla bir "Kişisel Bilgi Formu" da uygulanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada söz konusu iki değişken arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayıları hesaplanmış ve manidarlık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma sonuçlarına göre; ergenlerin çocukluk dönemlerine ilişkin olarak hem anne hem de baba için algıladıkları ilgi ve şefkat gösterme davranışı arttıkça kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Söz konusu davranış boyutu çocuğun ihtiyaçları ve sıkıntıları olduğunda yalnız olmadığını hissettirmek gibi destekleyici, güven verici, kabul eden ve sevgiye dayalı anne-baba davranışlarını içermektedir. Bu bulgu, her şeyden önce literatürdeki bazı kuramsal görüşler doğrultusunda açıklanabilir. Bireyin uyumsuzluğunun olumsuz ve çarpık bir benlik algısı sonucunda oluştuğunu savunan Rogers, olumlu ve güçlü bir benlik kavramı geliştirebilmenin ancak koşulsuz bir sevgi ortamında yetişmeyle mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Cüceloğlu, 1993, s.428). Erikson'a göre ise, annenin kendisini hep seveceği ve terk etmeyeceğinden emin olma hissi, çocukta temel güven duygusunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Çocukluğunda ilgi ve şefkat ortamında yetişen ve buna bağlı olarak temel güven duygusu sağlıklı gelişen bireyler, hem kendilerine hem de çevrelerindeki insanlara güvenmekte ve

karşılaştıkları güçlüklerle baş edebilme konusunda kendilerini yeterli hissetmektedirler (Ekşi, 1990, s.56). Buna karşılık, ilgi ve şefkatten yoksun büyüyen çocukların kendilerine ilişkin olumsuz duygular geliştirerek, kendilerini değersiz hissettikleri ve genellikle de çevrenin ilgisini çekmek amacıyla saldırgan ve düşmanca tutumlar geliştirdikleri bildirilmektedir (Semin, 1979, s.89; Geçtan, 1992, ss.56-87). Literatürdeki bu değerlendirmeler göz önüne alınarak, belirlenen söz konusu ilişkinin doğal bir sonuç olduğu düşünülebilir. Böyle bir hazırlık ortamından gelen ergenin, dönemin en önemli özelliği olan fiziksel ve duygusal alandaki hızlı değişimlere daha kolay uyum sağlayabileceği ve dolayısıyla yakın çevresiyle ilişkilerinde daha az çatışma yaşayacağı, başka bir deyişle sosyal uyumunun daha kolay olacağı ve bu dönemi yaşlılarına kıyasla daha sarsıntısız atlatacağı söylenebilir. Konu ile ilgili olarak yapılan diğer araştırmaların sonuçları da bu araştırmada ortaya çıkan sonucu destekler niteliktedir (Chen ve Su, 1977; Bilal, 1984; Kızıltan; 1984; Kozcu, 1987; Ekşi, 1986). Bunun yanı sıra babanın ilgi ve şefkat gösterme davranışı ile ergenlerin uyum düzeyleri arasında olumlu bir ilişkinin tespit edilmesi -Türk toplumunda ilgi ve şefkat göstermenin babadan çok anneye yakıştırıldığı düşünülürse- ilgi çekici bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Ancak, bebeklik döneminden itibaren anneye bağımlı olan çocuk için babanın öneminin özellikle 5-6 yaşlarından sonra arttığı (Yavuzer, 1986, s.20) göz önüne alınırsa kişilik gelişimi açısından kritik yaşlar olarak değerlendirilebilecek bu yaşlarda babanın gösterdiği ilgi ve şefkatin daha bir önem kazandığı söylenebilir. Araştırmada babalara ait tespit edilen bu sonuç, bu görüşe bağlanabilir.

Elde edilen bulgulardan bir diğeri; çocukluk döneminde, annenin çocuğun amaçlarına ulaşmasında yardımcı olma davranışının artmasına paralel olarak ergenlerin kişisel, sosyal, genel uyum düzeylerinin yükseldiğini göstermektedir. Sözü edilen ilişki babalar için de saptanmış, ancak annelerden farklı olarak sadece ergenlerin genel uyum düzeyleri ile babanın bu davranışı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu davranış boyutu, çocuğa öğrenmek istediği şeyleri öğretmek, derslerinde yardımcı olmak gibi amaçlarına ulaşması için destek olma ve ilgi gösterme ile ifadesini bulmaktadır. Saptanan bu bulgu, anne-babanın bu davranışını çocuğa değer vermenin ve onu kabul etmenin bir göstergesi olarak değerlendiren bazı araştırmacıların (Yeşilyaprak, 1988, s.220) görüşleri doğrultusunda yorumlanabilir. Çocuğun olumlu bir benlik kavramına sahip olmasının annesi ve babası gibi onun için önem arz eden yakın çevresindeki kişilerin ona göstermiş olduğu tutum ve davranışlara bağlı olduğu (Güneysu ve Bilir, 1988, s.127; Geçtan, 1993, s.44) düşünüldüğünde, çocuğa değer vermeyi içeren anne-babanın bu davranışının çocuğun kendine güvenini, kendini kabulünü pekiştirdiği söylenebilir. Kendini kabul ise, bireyi uyuma götüren davranışları yönlendiren ve düzenleyen bir kişilik boyutu olarak (Can, 1991, s.S) ele alındığında, çocukluk dönemindeki değer görmeye bağlı olarak kendini kabul gibi olumlu bir kişilik özelliğine sahip olan ergenlerin bağımsız, karşılaştığı kişisel ve sosyal sorunlarla baş edebilen veya bu sorunlarla baş edebilme konusunda kendini yeterli hisseden, dolayısıyla uyum düzeyleri yüksek bireyler olarak gelişecekleri düşünülebilir. Kağıtçıbaşı ve arkadaşları (1993, ss.78-100)'nın gerçekleştirdiği bir çalışmada da, annenin yakın ve ilgili olmak, yardımcı olmak gibi davranışlarının daha fazla bağımsızlığa daha az saldırganlığa yol açtığı, bu çocukların olumlu bir benlik

kavramına sahip oldukları yolunda bazı bulgular elde edilmiştir. Aynı çalışmanın takip araştırması sonuçlarına göre artık ergenlik dönemini süren bu çocuklar fikirlerinin arkadaşları tarafından kabul edildiğine ve kendi kararlarını kendilerinin verdiklerine daha fazla inanmaktadırlar. Sosyal ilişkilerde kendilerini daha başarılı ve bağımsız olarak algılamaktadırlar. Bu sonuçların, araştırmadan elde edilen bulguyu destekleyici yönde ipuçları verdiği söylenebilir.

Bir başka bulguya göre ise, anne ve babanın koruyuculuk davranışının artmasına bağlı olarak ergenlerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinde azalma olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada koruyuculuk çocuğun davranışlarını kısıtlayan, başına bir şey gelebileceği kaygısıyla onun hiç yalnız bırakmayan, kendine bakamayacağı kaygısı içinde çocuğa hareket özgürlüğü tanımayan, desteklemekten çok denetleyici anne-baba davranışlarını içermektedir. Anne-babanın bu koruyucu, çocuğun davranışlarını her an denetleyici ve kısıtlayıcı yaklaşımının onun kendine güvensiz olmasına neden olduğu, otonom bir birey olmasını engellediği, sosyal gelişimini zedelediği, anti sosyal ve isyankar davranışlara sebebiyet verdiği, bağımlı olmasına yol açtığı ve ileriki yaşamında da bağımlı bir birey olmasına neden olabileceği öne sürülmektedir (Yavuzer, 1986, ss.33-34; Oktay, 1986, s.28). Ekşi (1982, s.172)'nin belirttiği gibi, aşırı koruyucu bir tutumla bağımsızlığın gelişmesine fırsat verilmeden yetiştirilen çocuklardan ileride ürkek, bağımlı, çekingen ve endişeli ergenler gelişmekte; yeni durumlara uyum sağlayamayan, kendi karar ve seçimlerini kendi başına yapamayan, sorumluluğunu yüklenemeyen böyle bir ergende ise, dönemin en önemli sorunu olan kimlik kazanımı güçleşmektedir. Ergenin bağımsızlığını, elde etmesinin güç olup olmayacağını büyük ölçüde çocukluk döneminden itibaren aile içindeki etkileşim biçimine bağlayan Oskay (1986, s.78) da, çocuğu devamlı engelleyip kısıtlamak, girişim ve merak duygusunu vermek yerine aşamalı olarak çocukluk döneminden itibaren verilecek sorumluluk, kendi kendine karar verebilme ve bağımsızlık fırsatlarının ergenlerin yetişkin rolüne bürünmelerini kolaylaştıracağını savunmaktadır. Dolayısıyla, anne-babanın çocukluk dönemindeki koruyuculuğu ile ergenlerin uyum düzeyleri arasında olumsuz bir ilişkinin çıkması tüm bu ileri sürülen görüşlere bağlanabilir. Bu bulgu, literatürdeki diğer bazı araştırma bulguları ile uyum içindedir (Halpin, 1980; Kızıltan, 1984; Ekşi, 1986). Diğer taraftan, koruyuculuğa özellikle geleneksel Türk toplumunda daha çok anne-çocuk ilişkisinde rastlanmasına (Yavuzer, 1986, s.33; Köknel, 1979, s.44; Geçtan, 1992, s.89) karşın, babanın bu davranışı ile ergenlerin uyum düzeyleri arasında olumsuz bir ilişkinin saptanması dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Günümüzde ekonomik ve sosyal yapıdaki hızlı değişimler ve çalışan kadın sayısının giderek artmasına bağlı olarak özellikle şehir ortamında erkeklerin rollerinde değişimler olduğu, çocuk bakımı konusunda rol paylaşımına gidildiği ve geleneksel olarak anneye verilen rollerin bir kısmını erkeklerin de benimsediği yolunda görüşler mevcuttur (Ekşi, 1990, s.33; İmamoğlu, 1993, s.67). Nitekim Ekşi (1990, s.94), 1974 ve 1983 yılları arasında yapmış olduğu bir seri araştırmada ergenlerin babalarını normalin üstünde koruyucu, şefkatli ve anlayışlı olarak değerlendirdiklerini bütünüyle otoriter, sınırlı ve baskılı algılamadıklarını saptamıştır. Bu noktada babanın çocuğun gözünde sadece otorite figürü olmaktan yavaş yavaş kurtulması, ona daha çok yakınlaşması onun koruyucu olarak algılanmasında bir etken olarak değerlendirilebilir. Bu araştırmada elde edilen bulgu

da, geleneksel babalık rollerindeki bu değişmelere bağlı olarak yorumlanabilir. Babanın koruyuculuğu ile ilgili az sayıda araştırma olmasına karşın bu bulguyu destekleyen araştırma bulguları da mevcuttur (Kızıltan, 1984; Ekşi, 1986i.

Elde edilen bir diğer bulgu, gerek annenin gerekse babanın çocuk yetiştirmede tutarlı disiplin anlayışını benimsemelerine bağlı olarak ergenlerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinin arttığına işaret etmektedir. Bu araştırmada çocuğa uygulanan disiplinin tutarlı olması; çocuktan beklenen davranışların veya çocuğa uygulanan cezaların belirgin olması, inandırıcı ve onun anlayabileceği bir şekilde neden-sonuç ilişkisi içinde açıklanması ile karakterize edilmektedir. Çocuğun gösterdiği davranışlara ilişkin anne-babadan nasıl bir tepki alacağına karşılık kesin bir fikre sahip olmamasının kararsızlığa, nerede-nasıl davranacağını bilememesine yol açtığı ve bu durumun da bazı i çatışmaları, tutarsız ve uyumsuz davranışları beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır (Bilir ve Dabanlı, 1990, s. 169; Fişek ve Sukan, 1983, s.38; Yavuzer, 1986, s.33). Çocukluk döneminden itibaren bu tür bir disiplin altında yetişen bireylerde kendi davranışlarının kontrolünü başkalarına bırakma, kendini devamlı başkalarının değer ve düşüncelerine göre değerlendirme gibi özellikler görülmekte, bu özellikler ise bağımsızlığın kazanılmasını engellemektedir (Kağıtçıbaşı, 1991, s.52). Bağımsızlık kazanma, kendi değerlerini bularak onları benimseme, kimliğini bulma yolundaki çabaların egemen olduğu ergenlik dönemi açısından bakıldığında; tutarsız disiplin sonucu oluştuğu ileri sürülen tüm bu olumsuz kişilik özelliklerinin ergenlerin gerek kendilerine gerekse sosyal çevreye uyumlarını azaltacağı söylenebilir. Dolayısıyla çocukluk döneminde uygulanan tutarlı disiplinin ergenlerin uyum düzeylerini arttırıcı yöndeki olumlu etkisi doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu bulgu, Bilir ve Dabanlı (1990) ile Bilal (1984)'in araştırmalarından elde ettikleri sonuçlarla tutarlılık göstermektedir.

Diğer taraftan; araştırma sonucunda hem anne hem baba için algılanan standartların belirliliği davranış boyutuna dair elde edilen bulguların, tutarlı disiplin anlayışını benimsemeye ilişkin bulgularla paralellik gösterdiği göze çarpmaktadır. Standartların belirgin olması AAD envanterindeki maddelerden yola çıkarak; anne-babanın uyguladığı disiplin yöntemlerinin açık, belirgin ve standart sınırlar içinde olması, diğer bir deyişle çocuğun kendisinden neler beklendiğine ve gösterdiği davranışlara karşılık anne-babadan nasıl bir tepki alacağına ilişkin kesin bir görüşe sahip olması şeklinde tanımlanabilmektedir. Daha önce tanımlı verilen tutarlı disiplin ise bunlara ek olarak, çocuktan beklenen davranışların ve uygulanan cezaların çocuğa inandırıcı ve anlayabileceği bir tarzda neden-sonuç ilişkisi içinde açıklanmasını da içermektedir. Bu doğrultuda, tutarlı disiplinin standartların belirliliği davranış boyutunu kapsadığı söylenebilir. Nitekim, Yeşilyaprak (1988, s.133) bir araştırmasında AAD envanterinin geçerlik çahşması sonucu elde ettiği verileri dikkate alarak "tutarlı disiplin" ve "standartların belirliliği" alt ölçeklerinin birleştirilmesini uygun görmüştür. Bu açıdan bakıldığında; anne-babanın tutarlı disiplin anlayışına sahip olması ile ergenlerin uyum düzeyleri arasında saptanan olumlu ilişkinin varlığına yönelik getirilen yorumun bu davranış boyutu için de geçerli olduğu düşünölmektedir.

Bir başka bulgu, çocukluk döneminde anne-babanın fiziksel cezalandırması arttıkça ergenlerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinde azalma olduğunu göstermiştir. Bu araştırmada anne-babanın çocuğu tokatlaması ve kaba etlerine vurarak dövmesi şeklinde ele alınan fiziksel ceza, çocuğa getirilen kısıtlamaları ve davranışlarının getirdiği sonuçları onunla mantıksal çerçevede tartışmak yerine, kolay yoldan kaba kuvvete başvurmaya yani çocuk üzerinde güç kullanmaya dayanan bir cezalandırma biçimidir. Uzmanlar fiziksel cezanın, çocuğun anne-babasına korku, öfke ve kızgınlık duymasına yol açtığını (Yavuzer, 1956, s.51; Geçtan, 1993, s.46; Köknel, 1982, s.67), buna bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz davranışların özellikle ergenlik dönemindeki anne-baba-çocuk ilişkisini daha da bozduğunu (Yavuzer, 1986, s.50; Koptagel-İlal, 1977, s.102); çocuğa saldırganlığı ve sorunların kaba kuvvete dayalı olarak çözmeyi öğrettiğini (Fişek ve Sükan, 1983, s.47); aşağılık duygusunun gelişmesine neden olduğunu (Yavuzer, 1986, s.51); bu tür çocuklardan ise ileride kendine güvensiz (Fişek ve Sükan, 1983, s.46), davranışlarının kontrolünü başkalarına bırakan dolayısıyla bağımlı (Kağıtçıbaşı, 1991, s.52); nörotik, problemlili, kavgacı, utangaç ve içe-kapanık (Ekşi, 1982, s.295) bireyler geliştiğini bildirmektedir. Yörükoğlu (1990, ss.149-150)'nun belirttiğine göre ise, ergenlikten önce sinen, korkan çocuk ergenlik döneminde başkaldıran, yetersizlik ve güvensizlik duygularını kendinden güçsüzler üzerinde gidermeye çalışan, antisosyal davranışlar gösteren ve suça eğilimli bir kişi olabilmektedir. Sonuç olarak; hem bedenen hem de duygusal yönden çocuğu zedeleyen bu ceza türünün erken gelişim dönemlerinden itibaren uygulanmasının yukarıda belirtilen özelliklere yol açmasına bağlı olarak, yaşamın ileriki dönemlerinde insanlarla yakın ilişkiler kurup geliştirmeyi, girişimde bulunmayı, gereksinimlerini toplumla çatışmadan elde etmeyi ve kişisel sorunlarıyla kolayca başa çıkabilmeyi engellediği söylenebilir. Bu nedenle, araştırmada fiziksel ceza ile ergenlerin uyum düzeyleri arasında saptanan olumsuz ilişki, beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Fiziksel cezanın çocuk ve ergenin kişilik gelişimi üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmaların sonuçları bu bulgu ile örtüşmektedir (Güneysu ve Mağden, 1987; Bilir ve diğerleri, 1991; Bilal, 1984; Kuzgun, 1973; Kızıltan, 1984). Türkiye genelinde ve özellikle kent kesiminde Fiziksel cezanın halen yaygın olduğunu ortaya koyan yakın tarihli araştırmaların sonuçlarına (Zeytinoğlu ve Kozcu, 1990, s.75; Bilir ve arkadaşları, 1991, s.60) ve bu araştırmadan elde edilen sonuçlara da dayanarak, toplumun ruh sağlığı açısından anne-babaları bu konuda bilinçlendirici çalışmalara hız kazandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Elde edilen diğer bir bulgu ışığında, çocukluk döneminde anne-baba için algılanan duygusal cezalandırmanın artmasına bağlı olarak ergenlerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinin azaldığı söylenebilir. Bu araştırmada duygusal cezalandırma; azarlamak, soğuk davranmak, sürekli yakınmak, bağırarak, incinmiş ve düş kırıklığına uğramış görünmek, suçlu hissettirmek ve utandırarak cezalandırmak gibi çocuğu psikolojik açıdan etkileyen anne-baba davranışlarını kapsamaktadır. Literatürde bazı anne-babaların çocuğu dövmekten kaçındıkları, dayak yerine azarlamak, bağırarak, çocuğu suçlu hissettirmek, ona küserek veya kendini açındırarak cezalandırmak gibi yöntemleri tercih ettikleri, ancak bu tür cezaların dayaktan daha kötü ve kalıcı sonuçları beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır (Yörükoğlu, 1978, ss.15-161). Davranışları duygusal baskı ve cezalandırma gibi

aşırı bir dış kontrolle yönlendirilip düzenlenen çocukların ileride girişkenlikten yoksun, kendi başına kararlar alamayan ve başkalarına bağımlı, kendine güveni olmadığı için hata yapmaktan korkarak kendini ortaya koymaktan kaçman, her şeyi kabullenen ya da tam tersine sorumsuz, kontrolsüz ve aşırı davranışlarda bulunan bir kişilik yapısı geliştirmeye yatkın oldukları belirtilmektedir (Geçtan, 1992, s.226; Yörükoğlu, 1990, ss.147-14S). Çocukluk döneminde uygulanan duygusal cezalandırmanın sonucunda ortaya çıkabilecek bu kişilik özelliklerinin ise, başlı başına problemlili bir dönem olan ergenlik döneminde bireyin hem çevresine hem de kendisine uyumunu güçleştireceği söylenebilir. Bu bulgu, Erkman ve Alantar (1991) ile Kozcu (19S7)'nın araştırma sonuçlarıyla uyum içindedir.

Anne-babanın ayrıcalıklardan yoksunlaştırma davranışına ilişkin olarak elde edilen bulgular da, anne-babanın duygusal cezalandırma uygulamasına ilişkin olarak saptanan bulgularla benzerlik göstermektedir. Sadece ergenlerin genel uyum düzeyleri ile baba için algıladıkları ayrıcalıklardan yoksunlaştırma davranışı arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bulgular arasındaki bu benzerlik; duygusal cezalandırmanın, çocuğun kendisine verilmiş bazı haklardan (arkadaşlarıyla birlikte olmasını engelleme veya sevdiği şeyleri kullanmasına izin vermeme gibi) yoksun bırakılarak cezalandırılması şeklinde tanımlanabilen ayrıcalıklardan yoksunlaştırma davranışını kapsayıcı nitelikte olması ile açıklanabilir. Baltaş ve Baltas (1991, s.125) özellikle çocuğun sevdiği şeylerden yoksun bırakılması şeklindeki cezalan duygusal içerikli cezalar olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan AAD envanterinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapan Yeşilyaprak (19S8, s.133) da, geçerlik çalışması sonucunda anne-babanın duygusal cezalandırma ve ayrıcalıklardan yoksunlaştırma davranışlarını değerlendiren aynı adlı iki alt ölçeği "duygusal cezalandırma" başlığı altında birleştirmiştir. Buna göre, anne-babanın ayrıcalıklardan yoksunlaştırması ile ergenlerin uyum düzeyleri arasında belirlenen olumsuz ilişki, duygusal cezalandırma için elde edilen bulgulara getirilen açıklamalar doğrultusunda değerlendirilebilir.

Araştırmadan elde edilen dikkat çekici bir bulgu ise, ergenlerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeyleri ile çocukluk dönemine dair olarak anne-babanın her ikisi için de algıladıkları başarı için baskı davranış boyutu arasında anlamlı bir ilişkinin olmamasıdır. AAD envanterinde bu davranış boyutunu oluşturan davranış örneklerini (okulda iyi notlar almaya ve diğerlerinden daha başarılı olma3<a zorlamak) uzmanların bir kısmı "sıkı disiplin" başlığı altında ele almaktadır (Yörükoğlu, 1990, s.147). Baskılı ve sıkı disiplinin ise, Türk ailesinin ortak özelliği olduğuna işaret edilmektedir (Köknel, 1970, s,43, Kağıtçıbaşı, 1991, b.58). Bu görüş, araştırmadan elde edilen yukarıdaki bulgu ile beraber değerlendirildiğinde başarı için baskı davranışı ile ergenlerin uyum düzeyleri arasında bir ilişki çıkmaması, baskı ve disiplinin genel olarak Türk aile yapısında yaygın bir biçimde uygulanmasına bağlanabilir. Kağıtçıbaşı (1991, s.59)'nın da belirttiği gibi, bu tarz bir disiplinin yaygın olduğu bir toplumda bu tür yetiştirme biçiminin çocuklar tarafından "normal" kabul edilip benimsendiği ve dolayısıyla kişilik yapılarına ve davranışlarına olumsuz bir biçimde yansımadağı düşünülebilir. Ancak, bu bulguyu destekler nitelikte bir çalışmaya rastlanmadığından, bu konu üzerinde yapılacak başka araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında şu önerilerde bulunulabilir:

1. Anne-babalar, gelişimin her yönüyle bir süreç olduğu ve bu doğrultuda çocukluk ve hatta bebeklik döneminden itibaren çocuklarına karşı gösterecekleri tutum ve davranışların onların ergenlik dönemindeki uyumunu ve kişilik gelişimini nasıl etkileyebileceği yolunda bilinçlendirilmelidirler. Özellikle, çocuğun kişilik gelişimi ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olan fiziksel ve duygusal cezalandırma gibi eğitici yönü olmayan disiplin yöntemleri yerine, çocukla sözel iletişim kurmaya, olayları neden-sonuç ilişkisi içinde tartışmaya dayalı tutarlı bir disiplin uygulamanın ve dengeli bir sevgi alış-verişi içinde bulunmanın önemi konusunda bilgilendirilmelidirler.

2. Yukarıda ifade edildiği gibi, ülke çapında bilinçli bir kamuoyunun yaratılması ve an-ne-baba-çocuk ilişkilerinin sağlıklı bir düzeye getirebilmesi için MEB, aileden sorumlu Devlet Bakanlığı, üniversiteler ve yerel yönetimlerin (belediyeler) işbirliği ve öncülüğünde "Ana-Baba Okulları'nın kurulması ya da var olan bu ve buna benzer diğer eğitsel nitelikli etkinliklerin desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu tür etkinlikler düşük sosyoekonomik ve kültür düzeyine sahip ailelerin bulunduğu bölgelerde ve öncelikli olarak kırsal kesimde yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca araştırmadan elde edilen sonuçlar göz önüne alınarak sadece anneyi değil, babayı da eğitmeyi hedef alan eğitim programlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir.

3. Anne-baba-çocuk ilişkilerini geliştirme ve çocukla nasıl etkili bir iletişim kurulacağı yolunda basın, radyo ve TV gibi kitle iletişim araçlarının da daha geniş bir gruba ulaşma açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle TV'de anne-babaları ve konu ile ilgili uzman kişileri karşı karşıya getirmek suretiyle yapılacak eğitici içerikli programlar düzenlenmeli ve bu programlar bilhassa çoğunluğun izleyebileceği saatlerde yayınlanmalıdır.

4. Ortaöğretim kurumlarındaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ve konu ile ilgili diğer kurum ve kuruluşlar, anne-babaları çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgilendirici ve bilinçlendirici seminer ve konferanslar ve ayrıca öğrendiklerini davranışa dönüştürebilmelerini sağlayacak eğitim programları düzenlemelidirler. Bu tür faaliyetlere özellikle ilköğretim kurumlarında ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada, ilköğretim kurumlarında yok denecek kadar az düzeyde yürütülen rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının ve bir sisteme oturtulmasının önemi de açıkça ortaya çıkmaktadır.

5. Okullardaki rehber öğretmenler uyum ve davranış bozukluğu gösteren ergenleri tespit ederek, bu öğrencileri grup çalışmaları ile bir araya getirmeli ve ergenlerin sorunlarına çözüm getirmede aileyle sürekli iletişim içinde olmalıdırlar.

6. Bu araştırmada kullanılan ve anne-baba tutumlarını değerlendiren envanterin özelliği göz önüne alındığında; envantere yer alan her bir davranış boyutunu daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilecek ölçme araçlarının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

7. Araştırmada, anne-baba tutumlarını değerlendirebilmek için ergenlerden anne-babalarının çocukluk döneminde kendilerine göstermiş oldukları davranışları hatırlamaları istenmiştir. Oldukça güç olmakla birlikte, böyle bir çalışmanın "follow-up" (izleme) alışması türünde gerçekleştirilmesinin daha sağlıklı ve bu araştırma sonuçlarını destekleyici bilimsel veriler elde etmeyi sağlayacağı öngörülmektedir.

8. Bu araştırmada ergenlik döneminin temsil etmek üzere tek yaş grubunun ele alındığı düşünülürse; farklı yaş gruplarını içeren bir örneklem üzerinde ergenlerin uyum düzeylerini etkilemesi olası olan diğer değişkenlerle ilgili derinlemesine araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

AKAY, Nuray. "Lise Öğrencilerine İlişkin Bazı Niteliklerin Sosyal ve Kişisel Uyum Düzeylerine Etkisi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1990

ALAYLIOĞLU, Ruşen ve A.Ferhan Oğuzkan. **Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü**. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976.

BALTAŞ, Zuhâl ve Acar Baltaş. "Kolej ve Anadolu Liselerine Giriş Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Duygusal İstismarı", **Çocuk İstismarı ve İhmali: Çocukların Kötü Muamelelerden Korunması I. Ulusal Kongresi (12-14 Haziran 1989)**. Der: Esin Konanç, İpek Gürkaynak, Ayten Egemen. Ankara:1991.

BAYMUR, Feriha. **Genel Psikoloji**. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1985.

BİLAL, Gülден, "Demokratik ve Otoriter Olarak Algılanan Ana-Baba Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeylerine Etkisi", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1984.

BİLİR, Şule ve Duyan Dabanlı. "Ergenlik Çağmdakinin Sosyal Gelişimine Aile Tutumlarının Etkisinin Araştırılması", **Aile Yazıları: Birey, Kişilik ve Toplum**. Der: Beylü Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem. Ankara: 1990.

*

BİLİR Şule, Meziyet Arı, Necati B. Dönmez, Belma Atik ve Pınar San. "Türkiye'nin 16 İlinde 4-12 Yaşlar Arasındaki 50.473 Çocuğa Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna İlişkin Problem Durumlarının İncelenmesi", **Aile ve Toplum**. Cilt:1, Sayı: 1,1991.

CAN, Gürhan. "Lise Öğrencilerinin Benlik Kavramlarını Etkileyen Ailesel Değişkenler", **Anadolu Ün. Eğitim Fak. Dergisi**. Cilt:4, Sayı:1-2,1991.

CHEN, Hsiao Ngo and Chien Wen Su. "The Perception of Parent-Child Relationships and Its Relation to Adjustment of Adolescents", **Bulletin of Educational Psychology**. Vol: 10, 1977.

CÜCELOĞLU, Doğan. **İnsan ve Davranışı**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993. EKŞİ, Aysel. **Çocuk, Genç, Ana Babalar**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1990. EKŞİ, Aysel. **Gençlerimiz ve Sorunları**. İstanbul: İ.Ü. Yayın No: 2790, 1982. EKŞİ, Aysel. **Üniversiteli Gençler**. İstanbul: İ.Ü. Yayınları, 1986.

ERKMAN, Fatoş. "Çocukların Duygusal Ezimi", **Çocuk İstismarı ve İhmali: Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi (12-14 Haziran 1989)**.

Der: Esin Konanç, İpek Gürkaynak, Ayten Egemen. Ankara:1991.

FİŞEK, Güler Okman ve Zafer Sükan. **Çocuğunuz ve Siz**. İstanbul: MEB Yayınları, 1983.

GEÇTAN, Engin. **Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

GEÇTAN, Engin. **İnsan Olmak**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

GÜNEYSU, Sibel ve Duyan Mağden. "Ana-Babaların Çocuklarına Karşı Tutumları ve Çocuklardaki Problemleri", **Fizyoterapi-Rehabilitasyon**. Cilt:5, Sayı:4, 1987.

GÜNEYSU, Sibel ve Şule Bilir. "Üniversite Gençlerinin Kendini Kabul Düzeyine Algılanan Anababa Tutumlarının Etkisi", **Psikoloji Dergisi**. Cilt:6, Sayı:22, 1988.

HABER, Audery and Richard P. Runyon. **Psychology of Adjustment**. Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1984.

HALPIN, , Glennelle, Gerald Halpin and Thomas Widdon. "The Relationship of Perceived Parental Behaviors to Locus of Control and Self-Esteem Among American Indian and ^Tuite Children", **The Journal Of Social Psychology**. No:III,1980.

HOGARTY, G.and M. Katz."Norms of Adjustment of Social Behavior", **Archives Of General Psychiatry**. 0:25,1971.

İMAMOĞLU, Olcay. "Değişen Düm'ada Değişen Aile-İçi Roller", **Kadın Araştırmaları Dergisi**. İstanbul: İ.Ü. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı:1, 1993.

JERSİLD, Artur. **Çocuk Psikolojisi**. Çev: Gülseren Günce. Ankara: 1983.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, Sevda Bekman ve Diane Sunar. **Başarı Ailede Başlar: Çok Amaçlı Eğitim Modeli**. İstanbul: YA-PA Yayınları, 1993.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. **İnsan Aile Kültürü**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.

KILIÇCI, Yadigar. **Okulda Ruh Sağlığı**. Ankara: 1992.

KIZILTAN, Gonca. "Üniversite Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Uyum Düzenlerini Etkileyen Etmenler", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1984.

KOPTAGEL-İLAL, Günseli. **Tıpsal Psikoloji**. İstanbul: Beta Basım-Yayımlar-Dağıtım, 1984.

KOPTAGEL-İLAL, Günseli. "Ergenlik Çağının Ruhsal Sorunları", **Nöropsikiyatri Arşivi**. Cilt:XIV, Sayı:3-4, 1977

KOZACIOĞLU, Gülsen **Çocukların Anxiete Düzeyleri ile Annelerin Tutumları Arasındaki İlişki**. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, 1986.

KOZCU,Şeyda. "Duygusal İstismar: Duygusal İstismar ve Genel Ruh Sağlığı İlişkisini İnceleyen Bir Araştırma", **Seminer Psikoloji**. Sayı:5, 1987.

KÖKNEL, Özcan. "Çocukta Uyumsuzluk", **Aile ve Çocuk (Yıllık Dergi)**. Sayı:2, İstanbul: Ak Yayınları, 1982.

KÖKNEL, Özcan. **Cumhuriyet Genr-liği ve Sorunları**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1979.

KÖKNEL, Özcan. **Türk Toplumunda Bugünün Gençliği**. İstanbul: Bozak Matbaası, 1970.

KURÇ, Güzin. "Bazı Kişisel, Sosyo-Ekonomik, Kültürel Değişkenlerin Lise Öğrencilerinin Uyum Alanları ve Uyum Yöntemlerine Etkisi", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1989.

KUZGUN, Yıldız. "Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi**. Cilt:5, Sayı:1, 1973

MUSSEN, Paul H., John J. Conger and Jerome Kağan. **Child Development and Personality**. New York: Happer and Row, Publishers, Inc. 1974.

OKTAY, Ayla. "Bağımsızlık", **Yaşadıkça Eğitim**. Sayı:1, 1986.

OSKAY, Güler. "Ana-Baba Ergen İlişkilerini Geliştirici Öneriler", **Hacettepe Ün. Eğitim Fak. Dergisi**. Sayı:1, 1986.

ÖZGÜVEN, Ethem. **Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı**. İkinci Revizyon. Ankara: 1992.

SANDSTRÖM, Ol. **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**. Çev: Refia Semin. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, 1982.

SHUTHERLAND, Stuart **The International Dictionary Of Psychology**. New York: The Continuum Publishing Company, 1989.

UĞUREL-ŞEMİN, Refia. **Ruh Sağlığı**. İstanbul: 1979.

VARIŞ, Fatma. "Gençlik Döneminin Psikososyal Sorunları", **Okul Çocuğu ve Adolesan Döneminde Sağlık: 7. Pediatri Günleri Raporları**. Düzenleyenler: Hülya Günöz, Rüveyde Bundak. İstanbul: 1986.

YAVUZER, Haluk. **Ana-Baba ve Çocuk**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.

YAVUZER, Haluk. **Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.

YEŞİLYAPRAK, Binnur "Lise Öğrencilerinin İçsel ve Dışsal Denetimli Oluşlarını Etkileyen Etmenler", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1988.

YÖRÜKOĞLU, Atalay. **Çocuk Ruh Sağlığı: Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.

YÖRÜKOĞLU, Atalay **Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar**. İstanbul: Özgür Yayıncılık, 1990.

ZEYTİNOĞLU, Sezen ve Şeyda Kozcu. "Fiziksel Çocuk İstismarı Konusunda Bir Araştırma", **Psikoloji-Seminer Dergisi Özel Sayısı: V. Ulusal Psikolojisi Kongresi**.

Sayı:8, İzmir: Ege Ün. Edebiyat Fak. Yayını, 1990.